

Late criticism Late criticism Late

We hoeven er niets voor te doen: geheel vanzelf belanden gebouwen, die we bij de oplevering opmerkelijk, vernieuwend of controversieel vonden, na verloop van tijd op de schroothoop van de geschiedenis. De tijd doet zijn werk, de emoties komen tot bedaren, de aandacht wordt verlegd.

Gelegenheid voor een bezadigder oordeel. Niet zonder gevaar overigens. Het genre van de historische kritiek wordt al gauw een verdachte vorm van reanimatie of revisionisme, een poging alsnog het gelijk binnen te halen. Een weinig aanlokkelijk perspectief. Interessanter is het de historische kritiek te beschouwen als onderzoek naar het vergeten, naar de verdringing, naar de schijnzekerheid van de bestaande receptie.

Waar staan de geruchtmakende gebouwen van destijds nu nog voor? Hoe beoordelen we de gedachtenwereld van waaruit ze werden

gemaakt? Welke architectonische discussies raken achterhaald en welke duren onverminderd voort?

Geschiedenis is verhalen vertellen en bestaat alleen als de verhalen telkens opnieuw verteld worden. Met enige regelmaat zal **Archis** het komende jaar terugblikken op gedenkwaardige gebouwen uit de Nederlandse architectuurgeschiedenis, in eerste instantie uit de jaren vijftig en zestig. Deze maand het multifunctionele 'ontmoetingscentrum De Meerpaal' in Dronten van Frans van Klingeren.

We don't have to do anything for it: buildings we thought remarkable, innovative or controversial when they were first put up, end up after a while on the scrap-heap of history – entirely of their own accord. Time does its work. Emotions subside and attention turns elsewhere.

The time is now opportune for a more level-headed

judgement. Not without risk, though. The genre of historical criticism can easily turn into a dubious form of reanimation or revisionism, an attempt to prove oneself right after all: not a very attractive proposition. It is more interesting to approach historical criticism as research into what is forgotten or suppressed, into the false certainty of the accepted perception.

What do the much-discussed buildings of days gone by mean to us now? How do we adjudicate the thought-worlds that gave rise to them? Which architectural discourses have become outmoded, and which continue unabated?

History is the telling of stories and it exists only if the stories are told over and over again. During the coming year, **Archis** will publish retrospectives on momentous buildings from Dutch architectural history. In the first instance they will be buildings of the fifties and sixties. This month we start with the multi-functional 'meeting centre De Meerpaal' in Dronten, designed by Frans van Klingeren.

Het Ding van Dronten of Dronten De Meerpaal van Frans van Klingeren

The Thing van Dronten of Dronten De Meerpaal by Frans van Klingeren

Hans Ibelings

Ruim dertig jaar geleden werd in Dronten 'ontmoetingscentrum' De Meerpaal (1966-1967) gebouwd, bedoeld als hart van een lokale samenleving. In De Meerpaal konden in een grote ruimte tal van activiteiten plaatsvinden, bij voorkeur gelijktijdig, want dat zou het intermenselijke contact bevorderen: 'Juist door welbewust de mensen elkaar een beetje te laten storen, geef je ze het gevoel dat ze bij elkaar horen', zei ontwerper Frans van Klingeren. Eind jaren tachtig is De Meerpaal ingrijpend verbouwd door bureau De Gruyter (BDG). Vanaf dat moment werd De Meerpaal ook congrescentrum.

Nu, tien jaar later, zijn de vooruitzichten in deze branche nog maar weinig florissant. Daarom is besloten de commerciële activiteiten stop te zetten en weer terug te keren naar het concept van een multifunctioneel centrum dat onderdak moet bieden aan onder meer de kunstzinnige vorming, het sociaal cultureel werk en de openbare bibliotheek. Sinds maart buigt een stuurgroep van vertegenwoordigers van de betrokken instellingen zich over de vraag hoe deze functies het beste kunnen worden ondergebracht: in De Meerpaal (in wat voor vorm dan ook) of in een nieuw gebouw op dezelfde plaats. Voor de zomer doet de stuurgroep verslag van de bevindingen en daarna zal de gemeente – eige-

De Meerpaal 'meeting centre' was built in Dronten some thirty years ago (1966-67) and was intended to be the heart of a local community. It contained a large open space in which countless activities could take place – preferably all at the same time, since this was thought to foster interpersonal contact. 'By deliberately allowing people to disturb one another a bit, you give them a sense of belonging together,' designer Frans van Klingeren said. In the late eighties De Meerpaal underwent major modifications by the firm De Gruyter (BDG). From then on De Meerpaal was also a conference centre.

Now, ten years later, prospects in the conference business are rather dim. It has therefore been decided to terminate the commercial activities and return to the concept of a multi-functional centre which accommodates such pursuits as adult art education, social-cultural work and the public library. Since March, a steering committee of representatives from the institutions involved has been studying the question of how best to accommodate these functions – either in De Meerpaal (in whatever form) or in a new building in the same place. The steering committee is to report its findings before the summer holidays. The municipality, the owners of De Meerpaal, will then pass judgement on this building with its considerable historical importance as a symbol of the modernization of postwar Dutch society.

Dronten is a polder village roughly in the middle of the Netherlands, although in the experience of many Dutch inhabitants it might just as well be in some far-off corner.

naar van het gebouw – een oordeel vellen over een gebouw dat een grote historische waarde heeft als symbool van de modernisering van de naoorlogse Nederlandse samenleving.

Dronten is een polderdorp in het midden van Nederland, hoewel het zich in de beleevingswereld van velen ergens in een verre uithoek zal bevinden. Het centrum van deze nederzetting van nog geen halve eeuw oud is een kaal plein, met daaraan behalve een basaal winkelapparaat een voor deze omgeving groot gebouw. De gordijnen zijn er meestal dicht. Deze glazen doos met enkele verspreide aanbouwsels draagt nog altijd de naam De Meerpaal, maar herinnert slechts in de verte aan het opwindende Ding dat Frans van Klingeren voor ogen had. Gemeenschapscentrum De Meerpaal werd in 1967 gerealiseerd als levendig 'ontmoetingscentrum', waar alles, van sportwedstrijden tot weekmarkt, toneelvoorstellingen en kegelavonden konden worden gehouden, voor een deel zelfs gelijktijdig. Toen twintig jaar na de oplevering een ingrijpende verandering werd gewenst, kwam de ontwerper hiertegen in het geweer. Met een beroep op de auteurswet wilde hij de voorgenomen verbouwing verhinderen omdat daarmee het grondidee werd aangetast dat hij in De Meerpaal had verwezenlijkt. Van Klingerens gang naar de rechter heeft niet kunnen voorkomen dat de

criticism Late criticism Late criticism

De Meerpaal in oorspronkelijke staat.
De Meerpaal in its original state.
Foto Jan Versnel

The centre of Dronten is not yet fifty years old and consists of an empty public square. Besides a basic shopping facility, the square is bordered by a building which is rather large for these surroundings. Its curtains are usually closed. This glass box with a scattering of smaller built-on volumes is still known as De Meerpaal, although it is no more than a faint reminder of the exciting Thing that Frans van Klingerens once conceived. The De Meerpaal was built in 1967 as a lively public 'meeting centre' where every kind of activity could take place, from sports events to weekly markets, and from dramatic productions to skittles, to an extent even simultaneously.

When plans for major alterations were announced twenty years later, the designer took up arms. He appealed to the copyright act in an effort to block the changes, on the grounds that they would constitute an attack on the original idea he had realized in De Meerpaal. But Van Klingerens's lawsuit failed to prevent the large open space that had once housed a variety of activities from being transformed into a collection of monofunctional chambers. It is understandable that Van Klingerens was upset at the mischief being done to his brainchild, but it was not self-consistent. His aim had from the start been to supply a 'tool' which 'people must learn to use and can modify as they wish'. De Meerpaal was built with future change in mind, as he said in an interview in *Het Parool* the day before the official opening by Queen Juliana on 8 November 1967. 'This thing is made for the future – not because I am a visionary, but because it is so empty. Further building can still take place.'

The vehemence of Van Klingerens's reaction to the conversion plans must be seen in the light of the failure of 't Karregat, his third experiment in what he inelegantly called the 'de-lumping' of society. Previously he had prepared a design for the Agora in De Bilt but it was not executed. Then he launched a plan for a community centre in Lelystad, also called the Agora and resembling 't Karregat in many respects; this was detailed and built by J.A.M. Mulder.

The 't Karregat Multifunctional Centre in Eindhoven (1970-73) was an extreme version of De Meerpaal. Besides housing a variety of leisure activities, it contained

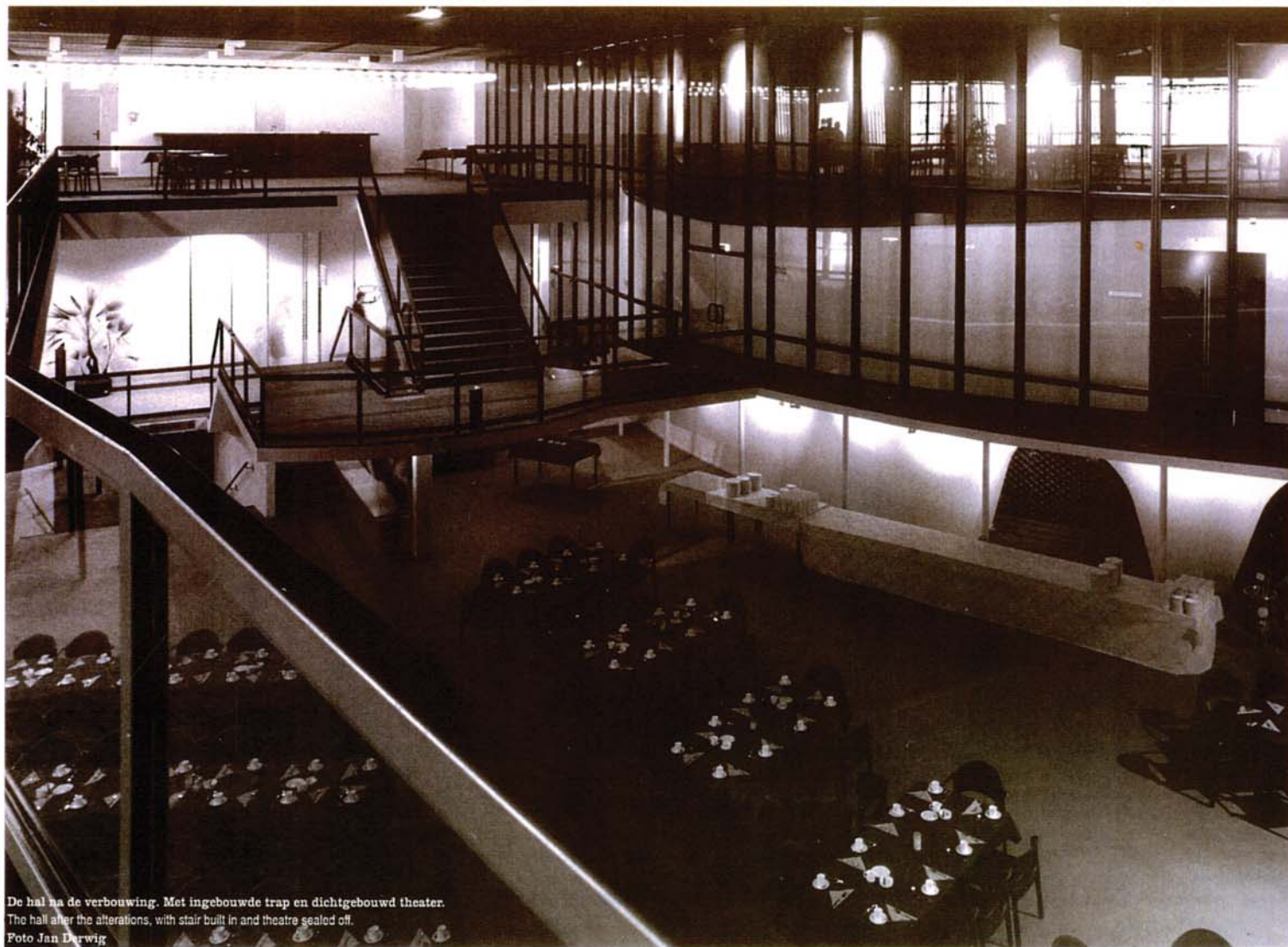
grote open ruimte die plaats bood aan uiteenlopende activiteiten is veranderd in een verzamelende monofunctionele vertrekken. Dat Van Klingerens zich zo opwond over deze aantasting van zijn geesteskind, is begrijpelijk maar niet consequent. Zijn streven was vanaf het begin geweest om met De Meerpaal 'een stuk gereedschap' af te leveren dat 'de mensen moeten leren gebruiken en naar wens kunnen veranderen.' Het gebouw anticipeerde hierop, zoals hij een dag voor de officiële opening door koningin Juliana op 8 november 1967 zei in een interview in *Het Parool*: 'Dit geval is op de toekomst gemaakt, niet omdat ik zo visionair ben, maar omdat er zo weinig in staat. Er kan nog aan gebouwd worden.'

De heftigheid van Van Klingerens reactie op de verbouwingsplannen moet worden gezien in het licht van de mislukking van 't Karregat, zijn derde experiment in wat hij met een vies woord de 'ontklontering' van de samenleving noemde. Voor die tijd had hij al een niet uitgevoerd plan voor de Agora in De Bilt gemaakt. Nadien zou hij een plan voor een eveneens Agora geheten gemeenschapscentrum in Lelystad lanceren (met grote gelijkenissen met 't Karregat) dat door J.A.M. Mulder is uitgewerkt en gebouwd.

Multifunctioneel centrum 't Karregat (1970-1973) in Eindhoven was een radicale variant op De Meerpaal en bood niet alleen onderdak aan verschillende vormen van vrijetijdsvoorzieningen maar huisvestte tevens in een open ruimte twee scholen, winkels, een bibliotheek, een muziekschool, een sociaal-medisch centrum, een gymzaal, vergaderruimte en een café. Alleen een geplande autowerkplaats is er nooit gekomen. De voorstellen voor 't Karregat gingen gepaard met veel publiciteit, en toen al na korte tijd bleek dat het experiment om alles onder een dak samen te voegen niet werkte, kwamen ook de tekortkomingen uitvoerig in het nieuws. Nadat eerst al provisorische maatregelen waren genomen, werd

two schools, shops, a library, a music school, a social-medical centre, a gymnasium, a conference room and a café, all in one open space. The only scheduled item not realized was a car repair workshop. The proposals for 't Karregat were surrounded by extensive publicity; and once it became apparent that the experiment of putting everything together under one roof did not work, its shortcomings were soon also widely featured in the news media. A number of provisional measures were taken, followed by substantial remodelling with separate spaces for each activity in 1981.

While 't Karregat and more so the ideas behind it took continuous flak during the seventies, De Meerpaal remained out of the field of fire. The publicity that De Meerpaal received was more than sympathetic, certainly in the early period. Van Klingerens had ample opportunity to explain his views on a number of occasions. Then all fell silent around De Meerpaal and remained so for a long time, even when the press started registering the mounting irritation about Van Klingerens's 'mutual interference' principle. When the proposals for 't Karregat were launched, for example, Ruud Brouwers wrote a rather sceptical article about the planned multifunctional centre in *Tijdschrift voor Architectuur en Beeldende Kunst* (1971) under the title 'Van Klingerens does more with less in Eindhoven'. Ten years later, when 't Karregat was about to undergo its alterations, the scepticism made way for outright scorn in an instalment of Gerrit Komrij's 'Boze Oog' series in *Vrij Nederland*. Komrij dismissed Van Klingerens's ideas as an instance of the emperor's new clothes. De Meerpaal, however, escaped the cheap Schadenfreude that befell 't Karregat. It appeared moreover that if the inhabitants of Dronten were at all dissatisfied with their community centre, then they were at any rate less skilled in attracting national attention than were the mediagenic social workers of Eindhoven, who were so keen to analyse at great length the whys and wherefores of the problems that had occurred. It cannot be termed anything but a success that the covered agora in Dronten held out for twenty years, until there too alterations put an end to the idea of the large multifunctional space.

De hal na de verbouwing. Met ingebouwde trap en dichtgebouwd theater.
The hall after the alterations, with stair built in and theatre sealed off.
Foto Jan Derwig

in 1981 een omvangrijke verbouwing uitgevoerd, waarbij voor de verschillende functies afzonderlijke ruimten zijn gemaakt.

Terwijl 't Karregat en vooral het idee erachter in de jaren zeventig onder vuur lagen, bleef De Meerpaal buiten schotveld. De publiciteit die De Meerpaal kreeg was zeker in de begintijd vaak meer dan welwillend. Bij verschillende gelegenheden kreeg Van Klinger alle ruimte om zijn opvattingen toe te lichten. Daarna werd het lange tijd stil rond De Meerpaal, ook toen in de pers met toenemende ergernis over Van Klingerens hinder-principe ging berichten. Toen de plannen voor 't Karregat werden gelanceerd, liet bijvoorbeeld Ruud Brouwers zich al met lichte scepsis uit over de Eindhovense voornemens in het artikel 'Van Klingerens doet meer met minder in Eindhoven' in het *Tijdschrift voor Architectuur en Beeldende Kunst* (1971). Scepsis veranderde tien jaar later – toen 't Karregat verbouwd ging worden – in regelrechte hoon in een aflevering van Gerrit Komrij's serie het 'Boze Oog' in *Vrij Nederland*, waarin Van Klingerens ideeën werden afgedaan als de kleren van de keizer. De Meerpaal ontsnapte aan de goedkope Schadenfreude die 't Karregat trof en bovendien leken de Drontenaren als ze al ongelukkig waren met hun gemeenschapscentrum in ieder geval minder vaardig in het trekken van de landelijke aan-

It has been hard to perceive the architectural qualities of De Meerpaal since the alterations of ten years ago, although in 1989 Peter Karstkarel arrived at a balanced assessment in the only article (in *De Architect*) that went into not only the lawsuit but the alterations themselves, an article which expressed appreciation of the restrained changes made by BDG. But the openness of the interior has been destroyed by its division into separate spaces. Even though as much glass as possible was used for this purpose, the transparency was impaired by the insertion of an extra floor and the addition of a system of staircases and galleries. This resulted in the loss of the primary characteristic of this architecture, its unbounded spaciousness, simply because the building no longer made an empty impression but a very full one. The building now no longer has any real significance as a reflection of Van Klingerens's outlook, although it would be relatively easy to revive De Meerpaal from its current torpor. Open the curtains wide, throw out the cinema, lower the wall of the theatre, rehang the large projection screen and ask the Ria Bremer of the 21st century to come and present a suitably updated version of her kids' tv programme 'Drop in and do your own thing'; and everything will be just like it was.

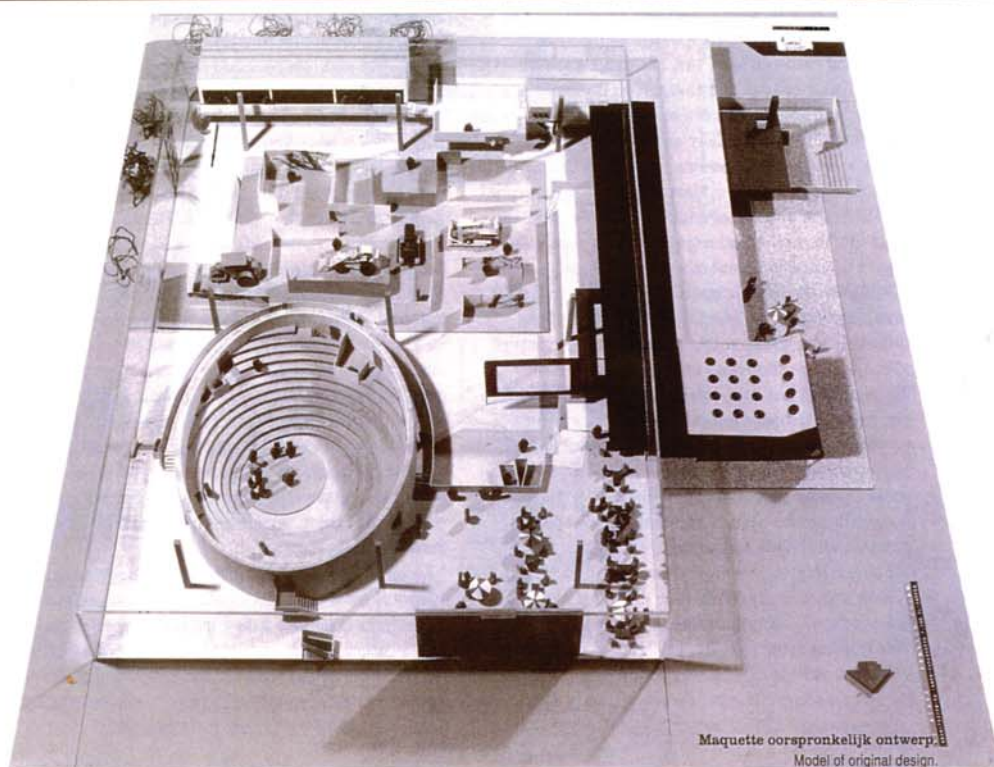
It is of course very much a question whether a restoration of the building to its former glory will ever come about. The fact that Dronten is even considering demolishing the building and replacing it with something new indicates that they have not entirely woken up to how special De Meerpaal is. This lack of appreciation of De

dacht dan de mediagenieke Eindhovense welzijnswerkers die bereid waren omstandig het hoe en waarom van de gerezen problemen te analyseren. Het kan niet anders dan een succes worden genoemd dat de overdekte agora in Dronten twintig jaar heeft standgehouden totdat ook daar een verbouwing een einde maakte aan het idee van een grote ruimte.

Sinds de verbouwing van tien jaar geleden is het niet eenvoudig om de oorspronkelijke architectonische kwaliteiten van De Meerpaal te ontwaren, hoewel Peter Karstkarel in 1989 in het enige artikel (in *de Architect*) dat niet alleen op de rechtszaak maar ook op de verbouwing zelf inging, tot een afgewogen oordeel kwam waaruit ook waardering sprak voor de terughoudende wijzigingen van BDG. De openheid is echter teniet gedaan door de onderverdeling in aparte ruimtes en zelfs al is daarbij zoveel mogelijk gebruik gemaakt van glas, de transparantie is aangetast door de insteekverdieping en de toevoeging van een stelsel van trappen en gaanderijen. Daarmee is de voornaamste karakteristiek van deze architectuur, de onbegrensde ruimtelijkheid, verdwenen, simpelweg omdat het gebouw nu geen lege maar juist een zeer volle indruk maakt. Als reflectie van Van Klingerens opvatting heeft het gebouw daarom op dit moment geen wezenlijke betekenis meer, hoewel

Multifunctionele hal (oorspronkelijke staat).
Multi-functional space (original state).
Foto Jan Versnel

However low the architectural content of De Meerpaa! may be, unmistakable compositional talent is evident from such details as the placing of the oval theatre within the space, and the relation between the theatre and the mural by Pierre van Soest, an artist with whom Van Klingerer cooperated on several occasions. The way the annexes are grouped around the glass box also reveals that De Meerpaa! is actually above absolute zero architecturally. The aesthetic pleasure to be obtained from appreciating De Meerpaa! has always been rather limited, however. It is

het relatief eenvoudig is om De Meerpaal bij te laten komen uit de huidige halfslaap. Gooi de gordijnen open, haal de bioscoopzaal eruit, verlaag de muur van het theater, hang het grote projectiescherm weer op en vraag de Ria Bremer van de eenentwintigste eeuw om het 'Stuif-es-in' van de 21ste eeuw te komen presenteren en alles is als ooit tevoren.

Of het zover zal komen dat het gebouw weer in oude staat wordt hersteld, is echter zeer de vraag. Dat überhaupt aan sloop en nieuwbouw wordt gedacht, geeft in ieder geval aan dat de Drontenaren er niet geheel van doordrongen zijn hoe bijzonder De Meerpaal is. Deze matige waardering voor De Meerpaal is enerzijds te verklaren uit het geringe aanzien dat de naoorlogse moderne architectuur in het algemeen heeft. Anderzijds speelt specifiek voor De Meerpaal ook nog eens mee dat het laconieke minimalisme van Van Klingerens het niet eenvoudig maakt om het uitzonderlijke van dit gebouw te zien. Het architectonische gehalte van De Meerpaal is welbewust laag gehouden. Van Klingerens streefde een uitnodigende imperfectie na die tot toeïgeningsgedrag moest leiden. Hij wilde De Meerpaal niet meer laten zijn dan een 'grote glazen loods met verwarming', waarbij wat hem betreft het budget lager het mogen zijn: 'Het gaat mij niet om architectuur, maar om het scheppen van een omhulsel, waarin je wat kunt doen.' Voor deze geësceneerde ongevuldheid zou later een door Rem Koolhaas bedachte term in zwang raken, programmatische instabiliteit, een naam die nu te pas en te onpas wordt gebruikt. Het wrange is dat juist toen het begrip in opkomst was, de programmatische instabiliteit in De Meerpaal werd vervangen door een statische indeling.

Hoe laag het architectonische gehalte van De Meerpaal ook is, toch blijkt een onmiskenbaar compositorisch vernuft uit bijvoorbeeld de plaatsing in de ruimte van het ovale theater en de verhouding tussen het theater en de wandschildering van Pierre van Soest, een kunstenaar met wie Van Klingerens vaker samenwerkte. Ook de wijze waarop de aanbouwsels rond de glazen doos zijn gegroepeerd, verradt dat De Meerpaal wel degelijk boven het nulpunt van de architectuur zit. De esthetische genoegens die aan De Meerpaal zijn te beleven, zijn echter altijd relatief klein geweest. Het is geen gebouw dat indruk maakt vanwege de sterke vorm, de verfijnde details of de smaakvolle combinatie van materialen: deze architectuur is hooguit gewoon modern. Dat het in de Nederlandse architectuurgeschiedenis niettemin een bijzondere plaats verdient, is vanwege het conceptuele karakter: het unieke van dit gebouw is dat het op zichzelf niets is maar gelegenheid biedt voor zoveel mogelijk verschillende vormen van gebruik en pas iets wordt als het wordt gebruikt.

Hoe uniek het gebouw ook is, de achterliggende ideeën zijn even typisch voor de jaren zestig als het modernistische vocabulaire van Van Klingerens architectuur: een geloof in de maakbaarheid van de samenleving, gecombineerd met de overtuiging dat architectuur daar een wezenlijk onderdeel van kan zijn, de veronderstelling

not a building that impresses one with its strong form, refined details or tasteful combinations of materials. This architecture is at most simply modern. That it nonetheless deserves a special place in Dutch architectural history is due to its conceptual character. The unique thing about this building is that it is nothing in itself but offers scope for as many different forms of use as possible and becomes something when it is used.

While the building may be unique the ideas behind it are as typical of the sixties as the modernistic vocabulary of Van Klingerens' architecture: a belief in social engineering, combined with a conviction that architecture can form an essential part of it, the assumption that the leisured society was dawning and the notion that society was heading towards a total democratization in which every individual would have the opportunity to develop his or her maximum potential. Aspects of this outlook may also be found, for example, in Herman Hertzberger's office building for Centraal Beheer in Apeldoorn, famous for its little seats and coffee corners, where work is an interruption of the refreshment breaks instead of vice versa; in John Habraken's book **Supports; An Alternative to Mass Housing**, which gave considerable weight to individual wishes and to the resident's DIY inclinations; and in Constant's designs for **New Babylon**, where, freed from the need to work, people would have oceans of time (and space) to dedicate themselves to recreations, sports and games. Van Klingerens, unlike Hertzberger, Habraken and Constant, has enjoyed relatively little appreciation internationally, but he is still the designer of the first completed building to be based on these new views that were so characteristic of the sixties. The American historian James C. Kennedy wrote a dissertation, **New Babylon in aanbouw; Nederland in de jaren zestig** (Amsterdam/Meppel 1995), which developed an alternative historical outlook on the rapid social modernization that took place in the Netherlands during the sixties. In it he rallied against the preconception that this modernization could be explained by the generation gap. In Kennedy's view, the radical changes could only take place because the older generation of authority-figures succeeded in adapting pragmatically to what they themselves saw as the inevitable changes of modern times. What is more, they were in many cases 'adherents and willing evangelists' of these changes.

Kennedy sees Constant's plan for **New Babylon** as a symbol of the liberal social climate that developed in the Netherlands during the sixties, but De Meerpaal is the first built architectural embodiment of this tolerance, which is not only strikingly expressed in Van Klingerens' broad-mindedness about mutually disturbing activities, but also in his clients' willingness to give him a free hand.

Hans Ibelings is an architecture historian, attached to the Netherlands Architecture Institute, Rotterdam.

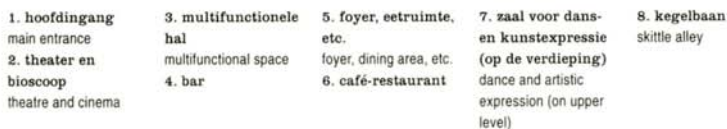
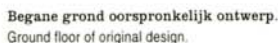

Na de verbouwing, met rechts insteekverdieping.
After the alterations, with mezzanine at right.
Foto Jan Derwig

dat de vrije-tijds-maatschappij gloorde en de gedachte dat een totale democratisering op komst was waarin ieder individu de kans werd geboden zich maximaal te ontwikkelen. Aspecten van dit gedachtegoed zijn ook terug te vinden in bijvoorbeeld Herman Hertzbergers kantoor voor Centraal Beheer in Apeldoorn – beroemd om zijn zitjes en koffiehoecken – waar werken een onderbreking van de pauzes lijkt in plaats van andersom; in John Habrakens boek **Dragers en de mensen** dat in hoge mate uitging van de individuele wensen en de bereidheid tot doe-het-zelf van de bewoners en in Constants ontwerpen voor **Nieuw Babylon**, waar de mens bevrijd van de arbeid zeeën van tijd – en ruimte – had om zich over te geven aan recreatie, sport en spel. Anders dan Hertzberger, Habraken en Constant heeft Van Klingerens relatief weinig internationale waardering gekregen, maar hij is wel de ontwerper van het eerste uitgevoerde bouwwerk waaraan deze nieuwe opvattingen die zo kenmerkend zijn voor de jaren zestig ten grondslag liggen. De Amerikaanse historicus James C. Kennedy heeft in zijn dissertatie **Nieuw Babylon in aanbouw; Nederland in de jaren zestig** (Amsterdam/Meppel 1995) een alternatieve geschiedkundige visie ontwikkeld op de snelle maatschappelijke modernisering in Nederland in de jaren zestig. Hij verzet zich daarbij tegen de veronderstelling dat een generatieconflict een verklaring is voor deze modernisering. In Kennedy's optiek hebben de radicale veranderingen kunnen plaatsvinden juist doordat generaties van gezagsdragers zich pragmatisch wisten aan te passen aan wat zij zelf zagen als de onontkoombare veranderingen van de moderne tijd. Sterker nog, ze waren daarvan in veel gevallen 'aanhangers en bereidwillige prekers'.

Constants plan voor **Nieuw Babylon** is voor Kennedy een symbool voor het liberale maatschappelijke klimaat dat in Nederland in de jaren zestig zou ontstaan, maar De Meerpaal is het eerste uitgevoerde architectonische voorbeeld van deze tolerantie, die niet alleen treffend tot uitdrukking komt in Van Klingerens ruimdenkendheid over hinder, maar evenzeer in de bereidheid van zijn opdrachtgevers om hem de vrije hand te geven.

Hans Ibelings is architectuurhistoricus en medewerker van het Nederlands Architectuurinstituut, Rotterdam.

Verdieping na verbouwing door BDG.
Upper level following the alterations.